

SZEMLE

Nemzeti tudat, nemzeti és etnikai folyamatok

Jobboldali populizmus Nyugat- és Kelet-Európában

Bauer, Werner T.: Rechtspopulismus in Europa – unter besonderer Besichtigung von Ost- und Südosteuropa. = Südosteuropa Mitteilungen. 52. Jg. 2012. 4. No. 59–69. p.

A „populizmus” a 19. századvég Amerikájából – a kis- és középbirtokosság tőkeellenes mozgalmától – eredeztethető terminus, még ha ezt el felejtettük is időközben. Átalakult és kibővült tartalommal évszázad múltán szükségképp a politikai jobboldal irányából éled újjá a tetőfokára hágó globalizálódás és az azzal együtt járó gazdasági neoliberalizmus Európájában. Úttörő mozgalmi francia, osztrák, belga (flamand) és svájci szintéren kaptak lábra. Hordozó rétege nyugat-európai szintéren a nekilódult piaci versenyben magukra hagyott, konzervatív kispolgári érzületű kis- és középvállalkozók, őstermelők, akik érdekeik sérelmét a változó gazdaságpolitikán kérték számon, adott országon belül és az európai közösség láthatárán egyaránt. Egyidejűleg mind hevesebb ellenérzését nyilvánította a globális migráció keretében betelepülő és tömegesen segélyezett bevándorlók ellen („jóléti sovinizmus”). A politika által cserbenhagyott tömeg, a védtelen „kisember”, azaz végeredményben a társadalmi szerződés felrúgásával megcsalott „nép” frusztráltsága okkal kereste az érdekartikuláció útjait. A politikai osztállyal való elégedetlenséget immár az egyes kormányok által, illetve az EU-szinten képviselt bevándorlási politika csak tovább növelte.

A populista beállítódás jellegzetesen protestáló érzelmi töltésű, ideológiája önmagában szétfolyó és változékony. A meghatározási próbálkozások rendre utat tévesztenek szociokulturális vagy ideológiai jelenség, illetve politikai irányzat között. A jobboldali populizmus érdeknyilvánító aktivitása, nem véletlenül, alapjában mozgalmi jellegű, ezt bevállva pártszerveződései maguk is visszatérően alkalmazzák a „szövetség”, „front”, „liga” és más, hasonló önmegjelöléseket. A használatba vett érdekartikulációs szlogenek gyakran érintkeznek a baloldali populizmus jelszavaival, a bevándorlókkal szembeni ellenérzés kifejeződése viszont át-átszúszik a mentális, szociokulturális alapon xenofób szélsőjobb szólamaiba. Az idegenek

kriminalizálása, az illegális és menedékkérő bevándorló, gazdasági vagy politikailag üldözött menekült kategória egybemosása a bevett jobboldali populizmusra azonban nem jellemző, mint ahogy a nemzeti-sovinizta vagy a demokráciellenes fellépés sem. Figyelmét ugyanakkor előszeretettel fordítja a „bázisdemokrácia” irányába.

A jobboldali populizmus – bázisszélességéhez mérten tulajdonképp túlmeretezett – sikereit a nyilvánosságban nagyrészt a negativitásokra egyre éhesebb modern tömegmédiá csíholja ki; a populizmus és a média egymáshoz való viszonya kölcsönösen „termékeny” szimbiózisként jellemezhető. Egyetlen pozitívuma a kapcsolatnak, hogy a média a kritikus szemlélő számára dokumentálja az alulról jövő, alkalmi vagy éppen befutott populista szereplők gyakran riasztó ágálását, „nyílt beszéd” gyanánt demagóg (egyszerre túlzó és egyszerűsítő, jelszószínten provokatív, megtévesztő féldézetekkel operáló) stílusát, beszédmódját – a nyelv- és stíluselmzők örömeire. (A tanulmány ez irányú hivatkozásai: *T. M. Woschitz: Die Rhetorik des Rechtspopulismus, mit besonderem Augenmerk auf die Sprache Jörg Haider.* Wien. 2012; *S. Rosenberg: Rechtspopulismus in der Sprache von H-C. Strache.* Uo. 2011

*

Stílusban a nyugatival rokon (onnan a bátorítás mellett mintát nyerő), alapállásban azonban önálló képződmény az a kelet-európai jobboldali populizmus, amelyet a rendszerváltás felemás, legtöbbször deficit gazdasági-szociális átalakító folyamatai hívtak létre a folyamatokról leszakadt legszélesebb rétegek körében. (Feleslegessé váló vagy rosszul termelő iparágak munkástömegei, kisvállalkozók, alsó és középszintű alkalmazottak, kísértelmiség.) Első szerveződései két háború közötti, agrárpolitikai irányultságú előzményeknek, a diktatúrákkal megszakított hagyomány újraindítás-vágyának köszönhetően már a rendszerváltás pillanatában, azaz a transzformáció kezdetét megelőzően jelentkeznek, sokarcú kiteljesedésük azonban valóban a leszakadás menetét kíséri. Egy részüknél (Lengyelország, pravoszláv régiók) például fontos elem a vallási örökség felvállalása. Már-már „klasszikus” formátumú jobboldali-populista erőként került kormányra (ugyan a ciklust nem kitöltve) a lengyel „Jog és Igazságosság Pártja”, illetve az agrárérdekeltsgű „Önvédelem”, karöltve a Nemzeti-katolikus Ligával. A fejlemény arra utal: a populizmus keleten kezd benyomulni a középre. A magyar kormánykoalíció sikamlós, nemzeti-pántlikás –antikapitalista–euroszkeptikus hanghordozása is ezt példázza. (Részben hasonlót láttunk epizodikus jelleggel a cseh államelnök gyakorlatában.)

A kelet-európai összképet közelebről nézve szembetűnik, a nyugathoz képest sokkal erőteljesebb, ugyanakkor az egybemosódás a szélsőségek-

kel, vagy épp a baloldali populizmussal (utóbbit lásd, Szlovákiában, R. Fico regnálásával). A populizmus idegenellenes éle keleten, ahol elmaradt a globális migráció begyűrűzése, a „jóléti sovinizmus” jegyében a végképp kevés sikerű politikai osztály mellett az autochton kisebbségek – az átalakításban hatványozottan vesztes, eltartásra szoruló vagy kriminalizálódó romatársadalom, a több országra elosztva periferizálódott kisebbségi albánok vagy a Kárpát-medence éppenséggel versenyben maradt magyarsága – ellen irányul. Ez karakteres eltérés a nyugattal szemben. A roma népeség elutasításának politikáját – gyűlölet szintjén – egyébként egyre inkább a szélsőjobb látszik magához ragadni, amivel jelentős politikai sikereket ér el (Bulgária, Magyarország). A magyarországi szélsőségek szimbolikus „zsidózása” lényegében a globalizációt veszi célba az amerikai–izraeli „világ-összeesküvés” nevesítéseként, közben azért ütve egyet-egyét a holokausztaáldozatok emlékének is. A motívumhasználat egyébiránt épp az ellentéte a nyugati, belpolitikai indíttatású muszlimellenességgel párosult Izraelre történő voksolásnak.

A jobboldali populizmus erősödő szövetsége a szélsőségekkel, ami az elhúzódozó pénzügyi válság vonzásában ma már nyugaton is fenyeget, felidézheti akár egy patológikus társadalom kialakulásának rémképét is. Elkerülhető-e egy ilyen jövő? Biztató jelenség, hogy ahol eddig a populisták kormányrúdhöz jutottak, szükségképp leszerepeltek a társadalom számára végső soron ellenszenves intézkedéseikkel, elszigetelődésükkel. Látni való, csak ellenzéki szerepkörben jutnak sikerre. De ezalatt hathatósan mérgezik a társadalmi légkört.

(A tanulmány a Südost-Europa-Gesellschaft 2012 májusában az Evangélikus Akadémia tutzingi konferenciáján tartott előadás szerkesztett változata. A Bécsben működő szerző könyvterjedelmű munkája a témában: *Rechtspopulismus in Europa – vergängliches Phänomen oder auf dem Weg zum politischen Mainstream?* Berlin 2010.

Komáromi Sándor

Populizmus és euroszkepticizmus Délkelet-Európában 1989 után

Mehler, Daniela – Petrovic, Ksenija – Bieber, Florian: Populismus und Euroskeptizismus in Südosteuropa seit 1989. = Südosteuropa. 60. Jg. 2012. No. 2. 152–166. p.

A folyóirat tematikus számot állított össze a jénai Fr. Schiller Egyetemen a témában tartott doktoriskolai szimpózium alapján. A témavezető F. Bieber, a grazi Karl Franz Egyetem tanára, a két doktorandusszal közösen írt anyag egyben a tematikus összeállítás bevezető tanulmánya.

*

Az azonos címmel megrendezett szimpózium a megkülönböztető jelzót nem feltétlenül használva – a *Südosteuropa Mitteilungen* szintén ismertett tanulmányával rokon értelemben és részletezéssel – a jobboldali populizmust tárgyalja, melynek döntő elemeként emeli ki az euroszkepticizmust. Az itt artikulált, talán vitatható meglátás lényege az: ezt a populizmust populizmust keleten éppen az EU-távlat körvonalazódása hívta életre. Indításként a tanulmány tünet értékkel idézi a legutóbbi bakui Eurovíziós Dalfesztiválon előadott montenegrói versenyszám provokatív címadását: „Euro Neuro”, és a nyíltan EU-ellenes tüntetések sorát, nem is a keleti bővítés országainak térfeléről, hanem egyelőre csak a csatlakozás ígéretével ígéretével élő övezetekből. Ám leginkább épp a felvételre váró országok társadalmában nyer teret a bizalmatlanság, a gyanakvás az „elitek biznisze”, a nemzeti érdekek „kiárúsítása” irányában. (Néhol ugyan az EU és/vagy az ENSZ bent van vagy darabig bent volt: Bosznia-Hercegovina, Koszovó.) Csatlakozás előtt mindenesetre a problémák kívülről felnagyított érzékelése, a tömegek részéről az elnyúló, passzív várakozás s maga az „alternatívátlanosság” túréskényszere kap szerepet.

A bőséges szakirodalom régóta megkülönböztet „méréselt” és „radikális” euroszkepticizmust. Az első csupán kritikával illeti a szisztémát, vitatja a brüsszeli elvárásokat, a másik ezzel szemben egyenesen elutasítja a politikai elit által akármennyire is óhajtott európai integrációt vagy az adott ország taggá válását az integrációban. Egyik is, másik is a populista módra jelszóvá üresített nemzet fogalom alapján áll, szkepticizmusa, illetve elutasító gesztusa a nemzeti partikularizmus kifejezése. Populista pártok: a változatok egyikét vagy azok elegyét felvállaló, az „alul” lévőket” képviselve magával a politikai elittel szemben álló pártszerveződések, melyek az elittel esetleg közlekedő nemzeti elvű erőkkkel nem téveszthetők össze, miközben a „nemzeti” idea rögeszmésen hangsúlyos számukra. (A nacio-